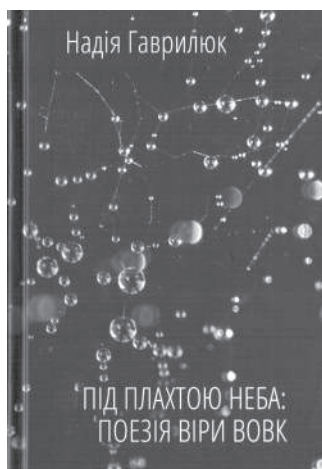

НОВА КНИЖКА ПРО ПОЕЗІЮ ВІРИ ВОВК

Гаврилюк Н. Під плахтою неба: поезія Віри Вовк.
Дрогобич: Коло, 2019. 168 с.

Добре znana читацькому загалу Надія Гаврилюк, яка успішно виступає в амплу поетеси й літературознавиці, видала нову книжку. В анотації працю анонсовано як «науково-популярне видання», присвячене «вивченню поезії Віри Вовк 2000-х років із погляду символізму». Варто одразу зазначити, що книжка позбавлена нудного й напханого цитатами академізму, хоча посилення в ній є, та міри не перейде. Крім того, дослідниця прагнула до синтезу, шлях до якого проклав іще Віктор Шкловський, пишучи свої «повісті про прозу». Авторка об'єднала

дванадцять розділів-образків, що за жанровою природою тяжіють до малюнків (картинок), цим самим натякаючи на інтердисциплінарний підхід, співпрацю на перетині кількох галузей знань.

Варто вказати на новизну об'єкта дослідження, бо збірки Віри Вовк «Бердо» (2019), «Будова» (2015), «Вселенна містерія» й «Нев'янучий квіт» (обидві — 2017), «Курган» (2019), «Гріх святости» (2016), «Жіночі маски» (2014), «Обарінки» й «Пісня Сирени», «Варіяції на тему кохання», «Зі скрині забутих предків» (усі — 2019) чи не вперше системно й цілісно проаналізовано. Виняток тут становлять хіба що «Жіночі маски», які ґрунтовно розглянув Тадей Карабович у монографії «Міфопоетика Нью-Йоркської групи» [5, 244—261].

Однак самої новизни для ефекту замало, до цього слід додати аналіз і синтез, із якими авторка підходить до осягнення творів; і це не поширена, зазвичай механічна операція, безвідносна до змісту твору і його елементів. Тобто прагне проникнути в сутність речей. Запишемо на її рахунок і добру аргументованість думки, бажання вловити

за хвіст істину, а не блукати хащами вигадок, насправді спотворюючи дійсність. Приносить насолоду широке асоціативне тло її суджень, вдалі зв'язки елементів інтелекту й емоційної, ірраціональної психіки, унаслідок чого один складник викликає появу іншого, генеруючи наукову повноту.

Нових збірок Віра Вовк видала кілька десятків, кожна з них має свою ідейно-тематичну домінанту. Тож як тут не загубитися серед цих переходів від ліричного до історичного, містичного, алегоричного, легендарного тощо? Зрештою, закони формальної логіки тріщать по швах, коли Н. Гаврилюк вибудовує свою ієрархію: абетковий, будівничий, квітковий, історичний, містичний, алегоричний, символічний рівні та ін. Зрозуміло, що кожне судження має свою структуру, свою територію й часто буває важко провести чіткі межі між ними. Та в поліфонізмі сучасного наукового мислення є тенденція, яку Жиль Дельоз і Фелікс Гваттарі у праці «Капіталізм і шизофренія» називають «детериторизацією», безмежністю означування, пристрастю «на стиках», маючи на увазі руйнацію застиглих знаків.

Припала до серця ще одна гарна риса мислення дослідниці — її мова, не академічно-суконна, а науково-образна, картинна. Авторка вміє малювати словами образи конкретно-уявлюваних людей, явищ, речей у творах, тому виклад матеріалу вражає простотою, природністю, невимушеністю вислову, лаконічністю. Мова містка, у ній тісно словам і простору думкам; емоційна, бо пройнята живим чуттям дослідниці; оціночна, має свою авторську інтонацію (часом із відтінками ліризму, співчуття, а то й іронії).

Як бачимо, «майданчиків» для огляду змісту книжки Надії Гаврилюк чимало, і, мабуть, треба було б написати студію, не меншу, ніж її праця, щоб досягнути повноти проблематики; тож зупинюся на кількох головних проблемах творчості Віри Вовк і їх діалогічності з насущними питаннями сучасної художньої практики, де часто замість цілісності нам пропонують механічну обмеженість явищ, їх анатомічний розтин на окремі симулякри.

У розділі «Ткацький човник Віри Вовк» дослідниця пише: «Поки людина вишиває, її зору відкрито лише маленький шматочок полотна. Тільки тоді, коли роботу завершено і достатньо віддалено від зору вишивальниці, можна побачити красу зробленого повніше та чіткіше... Словесна тканина людини творчої багата вишуканою красою, у якій можна впізнати авторський стиль. У ньому нема чогось зайвого, тканина тексту має достатню щільність (те, що в народі називають “без води”) та зберігає природну м'якість переходів повздовжніми і поперечними нитками» [4, 9]. Авторка, щоби подолати мозаїчність і калейдоскопічність окремих ідейно-тематичних домінант збірок Віри Вовк, також обрала для себе маркер щільності тексту — символіку мотивів, приблизно так, як це зробив Аге Ганзен-Льове у своїй книжці «Російський символізм. Система постичних мотивів». Та вона не просто подає нам статистику мотивів, навіть тих, які мають архетипне та міфологічне коріння, а помножує їх, в'яже переконливими нитками з категоріями наративу, ліричних подій, персонажів, хронотопу й тематики. Тому отримані результати, з урахуванням і можливих характеристик, постають як віртуальний знак зустрічі кожного твору із читачем на перехрестях художнього наративу, символіки й інтертекстуальності. А насиченість суджень дослідниці конкретною й варіативною інформацією дає підставу для різних інтерпретацій творів поетеси, без спрощеності й схематизації.

Головна думка, що пронизує всі збірки Віри Вовк — ідея множинності світів, яка впливає ще з грецького «круга Ойкумени», пласкої землі на спинах трьох китів і непорушного небосхилу з намальованими зірками. Кожна з релігій, чи то світових, таких, як буддизм, іслам, християнство з його різновидами (православ'я, католицизм,

протестантизм), чи то національних (індуїзм, юдаїзм, конфуціанство, синтоїзм тощо) по-своєму пояснює безкінечну множинність світів. Можемо згадати ієрархічно організовану систему світів у буддизмі і їх 31 рівень, згрупований довкола «трьох жбанів буття» — Арупалоку, Рупалоку і Камалоку. Можемо згадати Пекло, Чистилище і Рай у християнстві, де душу, яка шанувала Бога, після смерті тіла підхоплюють посланники світлих сил і переміщують на вищі рівні галактики, або нижчі, коли йдеться про грішників. Це переконливо описав Данте Аліґ'єрі в «Божественній комедії».

Та чи треба наголошувати на ідеї множинності світів, здавалося б, очевидній для освіченої людини? Звісно, треба, бо суперечки про реалізм і номіналізм відійшли в минуле й сучасна думка просякнута соціологією. Воля кожної людини, установлена нею ієрархія цінностей створюють реальності й людина живе серед цих гіпостазованих примар, самовідчужена й самоуявлена. Митці теж клонують ідолів; учора це була комуністична партія, а сьогодні конфесія чи, скажімо, держава, які затуляють живу й цілісну людину. Потрібне радикальне оновлення свідомості, щоби змінилися судження — і людська особистість, єдина, неповторна й незмінна, була визнана за верховну цінність. Ідея множинності світів, яку пропонує Віра Вовк, ще раз підтверджує, що немає універсального поза людською свідомістю і над нею, але є це універсальне в ній, і навіть якщо воно трансцендентне, то все одно існує в людині, а не поза нею. Як тут не згадати глибокого аналізу збірки «Гріх святости», де пекло постає «справедливою відплатою для тих, хто кривдив Землю Іскристу». Н. Гаврилюк пише: «У світлі наскрізної настанови Віри Вовк на притчевість і містерійність, а також виразно католицький світогляд авторки, що не відкидає містичності, таке трактування цілком виправдане. Прототипи-антагоністи (Франциск, Папа Римський і Кирило, Патріарх Московський) тільки надають цій містичній драмі історичного виміру, акцентуючи на моменті справжньої духовності (нехай і не без гріха) та духовності фальшивої, що претендує на звання найвищої святості» [4, 115]. Спливають на пам'ять «Любовні листи княжни Вероніки» (до кардинала Джованні Батісти).

Звісно, крім таких прекрасних речей, як величальні вірші на честь Матері Божої (збірка «Молебень до Богородиці», 1995), в інших її збірках, напр., у «Мандалі» (1980) зустрічаємо маркери головного бога індуїстського пантеону Шіву.

Тисячойменний спорудив

своєю премудрістю

на принципі ладу

велетенську мандалю.

(«Мандаля»).

Або:

Тисячойменний

велів власну творчість двигнути

і стати подібним до риби

солоних глибин...

(«Поет»)

Чи, скажімо, такі рядки:

А тисячойменний мовив:

«Я тебе так сотворив,

Що кожне пізнання

Множить стократно

Твій земний тягар».

(«Звіздар»).

Н. Гаврилюк на прикладі повісті у віршах «Спілкування з опалевим метеликом» ілюструє відлуння суфійського потрактування людської душі як метелика; а вірш «Квітник» (так свята Тереза з Лізьє називала Землю), уподібнює звичайний квітник до райського, хоча в мене він викликає асоціацію із «Квіточками» Франциска Асізького, засновника Ордену францисканців. А поезія «Перевтілення» зі збірки «Бердо» викликає асоціацію з думкою Будди Гаутами про повторні народження. А хіба не із цього ряду «Степові квіти»?

Ті, яких завчасу
Забрала жорстока фая,
Цвітуть безсмертниками на ниві,
Незабудьками над потоком
І любистком у полі.
Так кажуть святі отці,
Те відають матері й дівчата,
Що залишишся без вінця.

Тож чи варто дивуватися, що Грегор Замза у Ф. Кафки одного дня став великою комахою? Ідея множинності світів у художньому потрактуванні Віри Вовк засвідчує нішню боротьбу за особистість, за дух. Номіналізм, який торжествувал у позитивізмі, призвів до модифікації реалізму в соціології та до соціологізації поневолення. Поетеса мовби стверджує, що універсальне перебуває в індивідуальному, надособистісне — в особистому. Людина — мікрокосм і мікротеос, і саме в її глибині здійснюється світова історія, складається і розкладається суспільство. Микола Бердяєв пише: «Людська особистість є істота космічна і соціальна не тому, що вона детермінована природою і суспільством, іззовні отримує космічний і соціальний світ, а тому що людина несе в собі образ Божий і покликана до царства Божого» [3, 232].

Н. Гаврилюк слушно наголошує на домінанті релігійних мотивів у поезії Віри Вовк і тоді, коли аналізує «Вселенну містерію», бо ж, роздумуючи про причину нестійкості людських діянь і про джерело зла у світі, поетеса спирається на досвід релігійної драми. Релігійне тло стає предметом рефлексій дослідниці й над поемою «Гріх святости», і в інших випадках, напр., при аналізі символіки збірки «Будова».

Духовній енергії, працьовитості Віри Вовк мимоволі дивуєшся. У центрі її уваги — фізичний світ або нижчий, який називають світом учинків, бо в ньому існують ангели-руйнівники (демони), котрі живляться нечистими думками, гріховними вчинками, імпульсами зла, ненавистю і страхом. Надія Гаврилюк на матеріалі збірки Віри Вовк «Бердо» так окреслює цю проблему: «Святість без гріховності — ознака божественного, гріховність без святості — демонічного, а от їхня єдність — ознака людськості. Окреслена тут потрійність божественного, людського і демонічного не є випадковою, а проєктується на три рівні вертепу». І далі: «У першому нам — усім людям — завдають кари за гріхи: б'ють громи, запливають тучі, карають землетруси й лихоліття, тобто виявляється справедливість. Громи і тучі, які заливають, асоціативно відсилають читача до потопа як кари нечестивцям Старого Завіту, а далі йде апокаліптична візія ширша — землетруси і лихоліття, коли порушено всі земні основи» [4, 18—19].

У збірці «Будова» є такий вірш:
Не май жалю до свого життя:
Прости всю нелюбов,
Усе каміння на тебе,
Лихі погляди, люті слова,

Бо всі вони, може, народилися з болю,
Який ти посіяла.

Цей світ, у який ми вкинуті, не Божий світ, і в ньому не можуть царювати Божественний порядок, Божественна гармонія. Божий світ лише проривається в цей світ, він лише відкривається в наявному, у людях, їхньому існуванні, але не утворює порядку й гармонії цілого, які мислити можна есхатологічно.

Божественне в житті оприявнюється у творчих актах, у творчому житті духу, що пронизує і природне життя. Тому слід перестати об'єктивувати Бога й мислити про нього натуралістично, за аналогією з речами й відношеннями цього світу. Бог є таємниця. Він відкриває себе через духовне піднесення людини. Але Бога немає в буденності, Він — лише в прориві через буденність.

Із цього погляду цікавий вірш «Два гріхи»:

Юдиним гріхом була заздрість
За велич Христову,
Бо духовний пігмей
Не доріс до колін Христа.
Пілат грішив боягузством.
Коли хитрі юдеї
Закричали: «Наш цар — тільки кесар,
А Христос називає себе царем!»
Пілат зрадив ласку небес.
Два гріхи — притаманні
Вічним рабам.

Або вірш «Страшний Суд»:

Настав Страшний Суд!
Народи, що ми їм забрали
Землю, повітря і воду,
Будуть пальцями на нас показувати
Й вимагати справедливості
Від Найвищого.
Народи, яким ми забрали
Історію, мову і хліб насущний,
За велінням Розгніваного і Справедливого
Будуть нас каменувати.

Віра Вовк, крім фізичного, пише й про інші світи, інші площини буття, насамперед про астральну сферу. З перебуванням в «інших світах» пов'язана ціла група істот, які причетні до нашого буття, можуть нам подавати певні знаки, хоч належать вони до загадкових явищ і не вкладаються в традиційні наукові концепції. У просторово-часових відношеннях, уважає поетеса, існують інші «форми життя», зокрема душі померлих (вірш «Портрет» — пам'яті Ярослава Татомира, вірш «Будова», де оживає душа чудового поета Пауля Целана); різні посередники при переході до іншого світу на взірць Фафніра з однойменного вірша, або героїнь збірки «Жіночі маски»: Евридика, Аріядна, Ніоба, Леда, Іфігенія, Кассандра, Цірцея, Медея й т. д. На окрему увагу заслуговують «астральні істоти», насамперед чорні ангели, пов'язані з демонічними силами: чорні ангели й чорти зі «Вселенної містерії», «Тихої музики серед гамору», «Нев'янучого квіту», сатана, сирени, відьми, русалки з «Нев'янучого квіту» та ін. Та є ще світлі ангели (з «Тихої музики серед гамору», «Будови», «Нев'янучого квіту», «Євангелії буття»), архангели й херувими зі «Вселенної містерії», Ісус Христос (з «Бердо», «Рай-дерева»), Будда з «Нев'янучого квіту», Шіва й Вишну з багатьох інших творів. «Доки людина молиться за когось любого серцю, — пише Надія Гаврилюк, — вона чинить добру річ. Щойно людина починає молитися комусь, обожнюючи

його, вона, іноді сама того не помічаючи, впадає в гріх ідолопоклонства. З цієї надмірної любові і виникає колізія поеми “Гріх святости”» [4, 112].

З такою ж ясністю проступає в книжці й теза про духовний світ, щаблі вдосконалення людини, ступені розвитку самосвідомості, які можуть рухатися від фізичного рівня до інтелектуального й духовного, причетності до абсолюту, незнищенності та безсмертя. У книзі Рамачараки найвищу стадію духовного вдосконалення названо космічною свідомістю, при якій досягається єдність усього живого, одного життя, що заповнює галактику. Надія Гаврилюк стверджує: «Між кров’ю і тілом Бога вміщається Його духовне життя, так само, як і між нашими. І це життя стає тканиною (подій і слів), основою, на якій вишиваються всі життєві узори» [4, 34].

Чи можна назвати поезію Віри Вовк релігійною? Чи доцільно реставрувати сьогодні релігійне мистецтво, навіть після його останніх великих досягнень, як католицька проза Барбе д’Оревілії, Огюста Вільє де Ліль-Адана, Жоріса-Карла Гюїсмана, Леона Блуа чи нашої Наталени Королеви? Звісно, релігійна тенденція завдає шкоди мистецтву, так само, як тенденція суспільна або моральна, бо художній твір не може бути навмисне, задалегідь релігійним. Класично прекрасного мистецтва вже немає, воно сьогодні неможливе. І душі згадуваних письменників-католиків стоять на грані двох світів, у них тріпоче майбутнє, та вони безсилі творити нове життя.

Тому поезія Віри Вовк не релігійна, а, сказати би словами Миколи Бердяєва, теургічна; вона творить не культуру, а нове буття, інше життя, красу як суще.

Колись доведеться дати звіт
Про хартію, що ми сповіщали життям,
Про діяніє, незаписане в книгах,
Про те, що було нам фетишем і знаменом.
Це буде звіт у найвищому суді,
Без промовчувань і без красномовства.
Щойно тоді ми узріємо себе нагими,
Як у раю, перед оком спасителя.
(«Звіт»)

Або:
Ми нами будуємо. Ми цегла і камінь,
Ми камінь розколений,
Цегла крихка.
У нашій будові немає зайвого:
Там від начала враховано все
Від першої думки до чину,
І гріх убавляє намічений задум
Найвищого Будівельника.

Теургію як давню «субстанціональну єдність творчості, забарвленої містикою», осмислював Володимир Соловйов, указуючи на єдність земного й небесного начал у сакральному мистецтві. Його послідовником можна назвати Михайла Ореста, прославившись на поему «Книги міст». Із цього приводу на сайті «Золотої пекторалі» 21 серпня 2019 р. я опублікував окрему статтю [див.: 1].

Микола Бердяєв зазначав: «Творчість художника в межах своїх — теургічне діяння. Теургія є творчість вільна, звільнена від нав’язливих норм цього світу. Але в глибині теургічної дії розкривається релігійно-онтологічний, релігійний смисл сутнього. Теургія — межа внутрішнього устремління художника, його діяння в світі... Теургія є діяння вище, ніж магія, бо воно — діяння разом із Богом, продовження творення разом із Богом» [2, 241].

Бачимо тут цінності вічні й незмінні, чисту душу людини, ясні думки, чисту свідомість, здатність керувати своєю внутрішньою енергією, збагачуватися новими духовними можливостями, потребу усвідомити свої гріхи й покаятися, дякуючи Богові за кожний прожитий день. «Чиста творчість душі — надзвичайно ємний образ, — підкреслює Н. Гаврилюк, аналізуючи поему “Гріх святости”. — Бо він говорить про творення власної душі, про її будування у чистості і святості. Щоб душа була непідвладна зазіханням пекельних пожеж ворога людського роду. В світлі ж уточнення про історичний підтекст антагоністами стають дві землі: Земля Іскриста (Україна) і, образно мовлячи, Земля Пожеж (Росія). Якщо пожежа має виразно негативну конотацію стихійного лиха і руйнування, то іскра наділена позитивною семантикою будівництва, бо ж співвідноситься з іскрою таланту, даного Богом. Земля Іскриста — земля талановитих людей» [4, 116—117].

Я свідомий того, що ці замітки не претендують на всебічний аналіз проблематики поезій Віри Вовк і її рецепції у книжці Н. Гаврилюк. Це лише дороговказ, що визначає напрямок спроби вплинути на перетворення нашої свідомості, перебудови світоспоглядання, які допоможуть сумістити найвищі істини, справжні духовні цінності зі звичайними буднями життя у фізичному світі. Духовність — це не грецький «круг Ойкумени», пласкої землі на спинах трьох китів і непорушного небозводу з намальованими зірками. Бо духовність — це потреба пізнати себе, відчуті свої резерви духу та ототожнити себе з абсолютом. Творчість у своєму першоджерелі пов'язана з невдоволенням цим світом. Спокута йде від Бога, Розп'ятого і Жертовного. Творчість іде від людини. Творчість має творити кращий світ, а не предмети, у яких завжди залишатиметься розрив між суб'єктом і об'єктом. Тому творчість теургічна, це співпраця Бога і людини заради нового життя, заради царства Божого на землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Що ж творить майстер слова: поезію чи саме буття? (Видіння Михайла Ореста і провідні естетичні тенденції у сучасній ліриці) URL: <https://zolotarektoral.te.ua/що-ж-творить-майстер-слова-поезію-чи-са/>
2. Бердяев Н. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. Москва, 1916. 358 с. URL: http://odinblago.ru/smisl_tvorchestva
3. Бердяев Н. Творчество и объективация. Опыт эсхатологической метафизики // Бердяев Н. Царство Духа и царство кесаря. Москва: Республика, 1995. С. 164—286. URL: http://odinblago.ru/tvorch_i_obiektiv/
4. Гаврилюк Н. Під плахтою неба: поезія Віри Вовк. Дрогобич: Коло, 2019. 168 с.
5. Карбович Т. Міфопоетика Нью-Йоркської групи: монографія / Відп. ред. Р. Радішевський; наук. консультант О. Астаф'єв. Київ: Талком, 2017. 464 с. (Серія «Студії з україністики». Випуск XXI). URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Karbovych_Tadei/Mifopoetyka_Niu-Yorkskoi_hrupy/

Олександр АСТАФ'ЄВ

Отримано 1 лютого 2020 р.

м. Київ